

Univerzitet u Novom Sadu
Fakultet tehničkih nauka

PREDMET: MATEMATIKA 2 (20.M106)
STUDIJSKI PROGRAM: Mašinstvo

BELEŠKE SA PREDAVANJA

Primena određenog integrala - izračunavanje površine ravnog lika, zapremine rotacionog tela i dužine luka krive.

Radna nedelja br. 5

Prof. dr Tibor Lukić

Sadržaj prezentacije se oslanja na sledeću publikaciju:

Tibor Lukić, Vladimir Ilić, Ivan Prokić, Jelena Đukić, *MATEMATIKA 2 - integralni račun i diferencijalne jednačine*, knjiga u pripremi, 2021.

0.1 Primena određenog integrala

Određeni integral ima široko polje primene koje obuhvata skoro sve oblasti nauke i tehnike. U nastavku ćemo se ograničiti samo na primene vezano za izračunavanje nekih geometrijskih veličina kao što su površina ravne figure, dužina luka krive, zapremina i površina obrtnog tela.

0.1.1 Izračunavanje površine ravnih figura

Posmatrajmo pozitivnu i neprekidnu funkciju $f(x)$ na intervalu $[a, b]$. Integralna suma određenog integrala $\int_a^b f(x) dx$ ima oblik

$$S = \sum_{i=1}^n f(\xi_i) \Delta x_i,$$

gde je $f(\xi_i) \Delta x_i$ opšti član ove sume. U geometrijskom smislu, izraz $f(\xi_i) \Delta x_i$ predstavlja površinu pravougaonika čije stranice su $f(\xi_i)$ i Δx_i , videti sliku 1. S predstavlja sumu površina svih pravougaonika nad intervalom $[a, b]$, što je aproksimacija površine **krivolinjskog trapeza** ograničenog krivom $y = f(x)$ i pravama $y = 0$, $x = a$ i $x = b$. U graničnom slučaju, kada $\max \Delta x_i \rightarrow 0$, S postaje tačna površina krivolinijskog trapeza P , odnosno imajući u vidu definiciju određenog integrala sledi

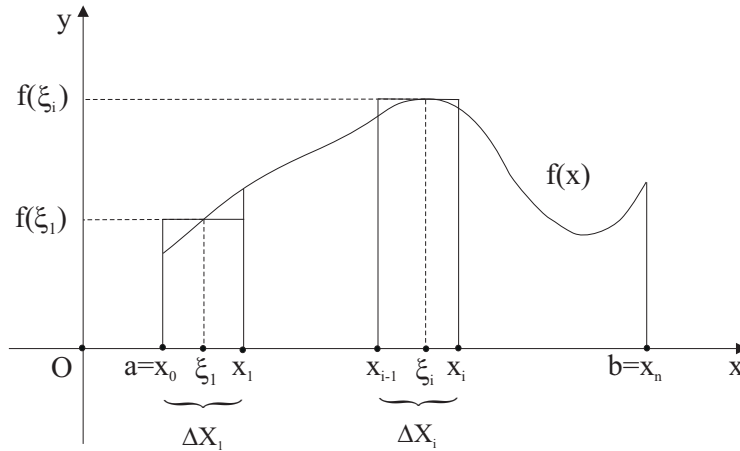
$$P = \lim_{\max \Delta x_i \rightarrow 0} \sum_{i=1}^n f(\xi_i) \Delta x_i = \int_a^b f(x) dx.$$

Ako za neprekidnu funkciju $f(x) \geq 0$ za $x \in [a, c]$ i $f(x) \leq 0$ za $x \in [c, b]$, videti sliku 2 a), površina ograničena grafikom funkcije $y = f(x)$ i pravama $x = a$, $x = b$ i $y = 0$ se može izračunati kao

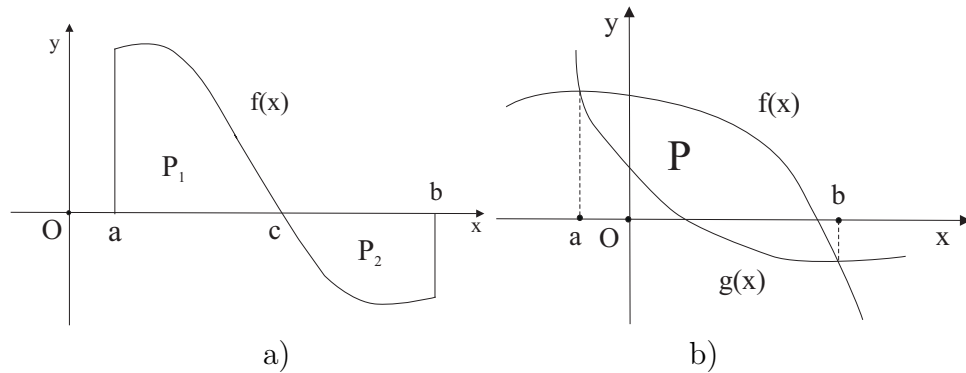
$$P = \int_a^c f(x) dx - \int_c^b f(x) dx.$$

Neka su neprekidne funkcije $f(x)$ i $g(x)$ takve da važi da je $f(x) \geq g(x)$ za $x \in [a, b]$. Površinu P ograničenu graficima funkcija $f(x)$ i $g(x)$, videti sliku 2 b), možemo da izračunamo na sledeći način

$$P = \int_a^b (f(x) - g(x)) dx.$$

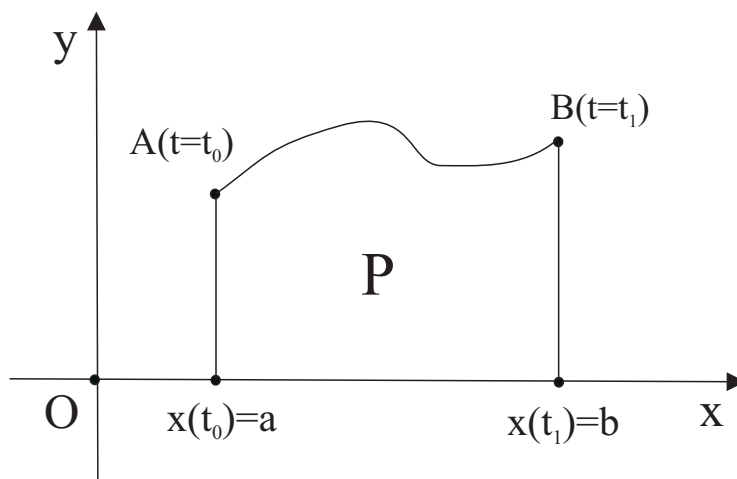
Slika 1: Krivolinijski trapez određen funkcijom $f(x)$ nad intervalom $[a, b]$.

Slika 2: Različiti oblici i položaji ravnih figura.

Funkcija može biti zadata u **parametarskom obliku**. Pretpostavimo da je eksplicitno zadata funkcija $y = y(x)$, $x \in [a, b]$ zadata i u parametarskom obliku pomoću funkcija $x = x(t)$ i $y = y(t)$ za $t_0 \leq t \leq t_1$. Neka su $A(x(t_0), y(t_0))$ i $B(x(t_1), y(t_1))$ koordinate početne i krajnje tačke ove krive i neka su $y(t) \geq 0$ i $\dot{x}(t)$ neprekidne na intervalu $[t_0, t_1]$. Tada površinu P ograničenu krivom $x = x(t)$, $y = y(t)$ i pravama $x = x(t_0)$, $x = x(t_1)$ i $y = 0$, videti sliku 3, možemo izračunati uvodeđenjem smene $x = x(t)$ u integral $\int_a^b y(x) dx$, odnosno

$$P = \int_a^b y(x) dx = \int_{t_0}^{t_1} y(x(t)) \dot{x}(t) dt = \int_{t_0}^{t_1} y(t) \dot{x}(t) dt, \quad \text{gde je } \dot{x}(t) = \frac{dx}{dt}.$$

Slika 3: Krivolinijski trapez određen parametarski zadatom funkcijom $x = x(t)$, $y = y(t)$.

0.1.2 Izračunavanje zapremine obrtnih tela

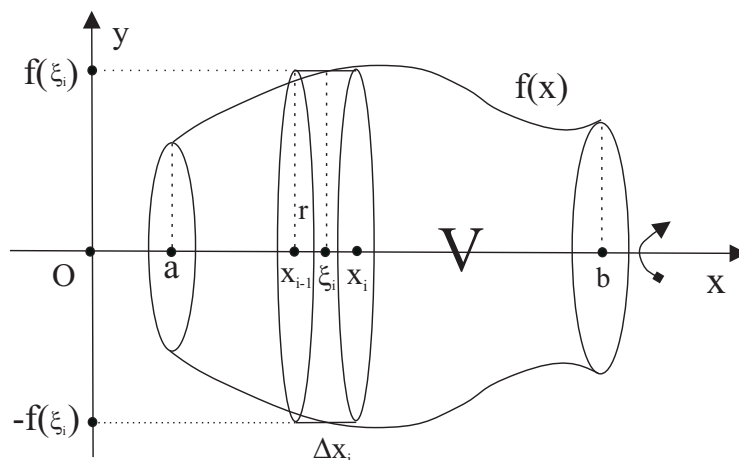
Posmatrajmo funkciju $y = f(x)$ koja je neprekidna na intervalu $[a, b]$. Obrtanjem krive $y = f(x)$ oko x -ose dobijamo površ koja zajedno sa ravnima $x = a$ i $x = b$ obrazuje obrtno telo zapremine V . Presek ovog obrtnog tela sa ravni, koja je normalna na x -osu i koja prolazi kroz tačku $A(x, 0)$, je krug sa centrom u tački A i poluprečnika $r = f(x)$. Dakle, površinu ovog kruga možemo izraziti funkcijom $S(x) = \pi f^2(x)$, koja je neprekidna na $[a, b]$. Podelimo interval $[a, b]$ na n delova:

$$a = x_0 < x_1 < x_2 < \dots < x_n = b.$$

Za porizvoljno izabrane tačke $\xi_i \in [x_{i-1}, x_i]$ formirajmo sledeću integralnu sumu

$$\sum_{i=1}^n S(\xi_i) \Delta x_i, \text{ gde je } \Delta x_i = x_i - x_{i-1}.$$

Primetimo da opšti član ove sume $S(\xi_i) \Delta x_i$ predstavlja zapreminu pravog cilindra sa bazom $S(\xi_i)$ i visinom Δx_i , videti sliku 4, što ujedno predstavlja i zapreminu jednog segmenta posmatranog obrtnog tela. U graničnom slučaju, kada $\max \Delta x_i \rightarrow 0$, ova suma će težiti zaprimini obrtnog tela V . Dakle, možemo

Slika 4: Zapremina obrtnog tela.

pisati

$$\lim_{\max \Delta x_i \rightarrow 0} \sum_{i=1}^n S(\xi_i) \Delta x_i = V.$$

Poslednja granična vrednost integralne sume postoji, jer je funkcija $S(x)$ neprekidna. Na osnovu definicije određenog integrala, sledi sledeća formula za izračunavanje zapremine obrtnog tela

$$V = \int_a^b S(x) dx = \pi \int_a^b f^2(x) dx.$$

Neka je kriva $y = f(x)$ za $x \in [a, b]$ zadata u parametarskom obliku pomoću funkcija $x = x(t)$ i $y = y(t)$ za $t \in [t_0, t_1]$, gde je $A(a, f(a)) = (x(t_0), y(t_0))$ i $B(b, f(b)) = (x(t_1), y(t_1))$. Iz formule za izračunavanje zapremine obrtnog tela, uvođenjem smene $x = x(t)$, dobijamo odgovarajuću formulu za parametarski zadatau funkciju

$$V = \pi \int_{t_0}^{t_1} f^2(x(t)) \dot{x}(t) dt = \pi \int_{t_0}^{t_1} y^2(t) \dot{x}(t) dt.$$

0.1.3 Izračunavanje dužine luka krive

Neka je $f(x)$ diferencijabilna funkcija i $f'(x)$ neprekidna na intervalu $[a, b]$. Tačke $A(a, f(a))$ i $B(b, f(b))$ predstavljaju početnu i krajnju tačku ove krive.

Podelimo luk krive $y = f(x)$ između tačkaka A i B deobnim tačkama

$$M_0 = A, M_1, \dots, M_{i-1}, M_i, \dots, M_n = B,$$

gde koordinate tačkaka M_i obeležićemo sa $(x_i, f(x_i))$ za $i = 0, 1, \dots, n$, videti sliku 5. Dužina duži koja spaja tačke M_{i-1} i M_i je

$$\Delta l_i = \sqrt{(\Delta x_i)^2 + (\Delta y_i)^2},$$

gde su $\Delta x_i = x_i - x_{i-1}$ i $\Delta y_i = f(x_i) - f(x_{i-1})$ za $i = 1, \dots, n$. Dužinu Δl_i možemo napisati i na sledeći način

$$\Delta l_i = \sqrt{1 + \left(\frac{\Delta y_i}{\Delta x_i}\right)^2} \Delta x_i = \sqrt{1 + \left(\frac{f(x_i) - f(x_{i-1})}{x_i - x_{i-1}}\right)^2} \Delta x_i.$$

Lagranžova teorema o srednjoj vrednosti primenjena na neprekidnu i diferencijabilnu funkciju $f(x)$ na intervalu $[x_{i-1}, x_i]$ garantuje postojanje broja $\xi_i \in (x_{i-1}, x_i)$, tako da važi

$$\frac{f(x_i) - f(x_{i-1})}{x_i - x_{i-1}} = f'(\xi_i),$$

odnosno

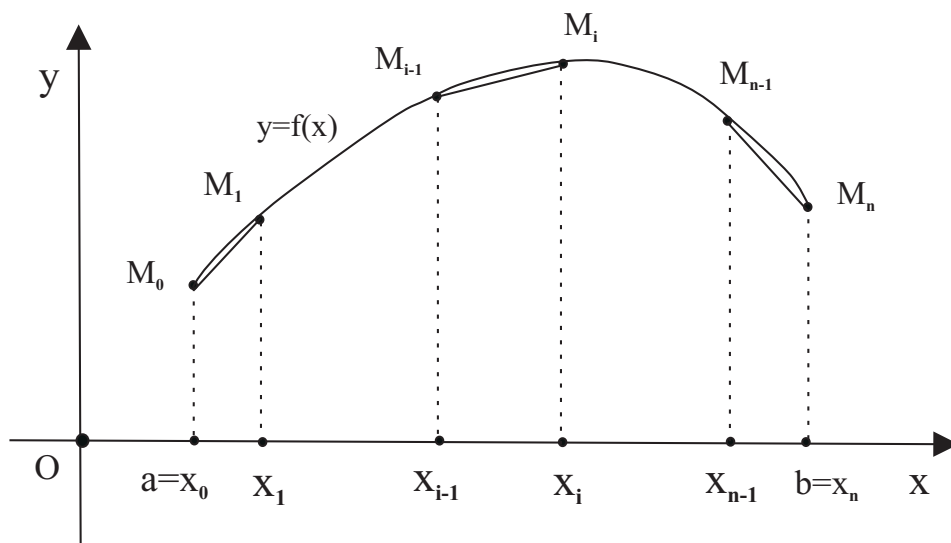
$$\Delta l_i = \sqrt{1 + f'^2(\xi_i)} \Delta x_i.$$

Izlomljena linija $M_0, M_1, \dots, M_n$, čija je dužina jednaka $\sum_{i=1}^n \Delta l_i$, predstavlja jednu aproksimaciju dužine luka krive između tačkaka A i B . U graničnom slučaju, kada $\max \Delta x_i \rightarrow 0$, ova izlomljena linija postaje baš kriva funkcije između tačkaka A i B . Dakle, za dužinu luka krive $y = f(x)$ za $x \in [a, b]$ možemo pisati

$$L = \lim_{\max \Delta x_i \rightarrow 0} \sum_{i=1}^n \Delta l_i = \lim_{\max \Delta x_i \rightarrow 0} \sum_{i=1}^n \sqrt{1 + f'^2(\xi_i)} \Delta x_i.$$

Primetimo da je posmatrani zbir integralna suma neprekidne funkcije $\sqrt{1 + f'^2(x)}$. Iz ovoga sledi da poslednja granična vrednost postoji i može se zapisati u obliku određenog integrala na sledeći način

$$L = \int_a^b \sqrt{1 + f'^2(x)} dx,$$

Slika 5: Dužina luka krive.

što predstavlja formulu za izračunavanje dužine luka krive $y = f(x)$ za $a \leq x \leq b$.

Neka je posmatrana kriva $y = f(x)$ za $x \in [a, b]$ zadata u parametarskom obliku: $x = x(t)$, $y = y(t)$ gde je $t_0 \leq t \leq t_1$. Tada se tačke $A(a, f(a))$ i $B(b, f(b))$ dobijaju za izbore parametra $t = t_0$ i $t = t_1$, respektivno. Pretpostavimo da su funkcije $\dot{x}(t)$ i $\dot{y}(t)$ neprekidne na posmatranom intervalu. Formulu za izračunavanje dužine luka parametarski zadate krive možemo da izvedemo uvođenjem smene $x = x(t)$ u prethodnu formulu:

$$L = \int_{t_0}^{t_1} \sqrt{1 + \left(\frac{\dot{y}(t)}{\dot{x}(t)}\right)^2} \dot{x}(t) dt = \int_{t_0}^{t_1} \sqrt{\dot{x}^2(t) + \dot{y}^2(t)} dt,$$

primetimo da je $\dot{x}(t) \geq 0$, jer iz $a \leq x(t) \leq b$ sledi da $x(t)$ mora biti nerastuća funkcija.

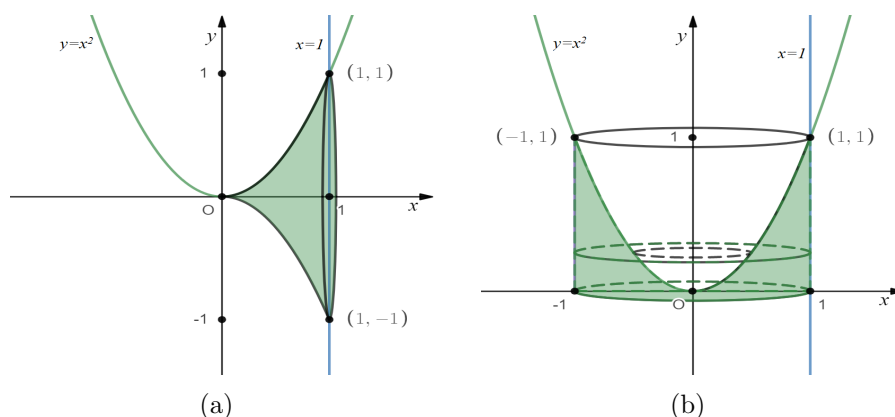
0.2 PRIMERI

0.2.1 Zapremina obrtnog tela

1. Izračunati zapreminu tela koje nastaje rotacijom figure ograničene parabolom $y = x^2$ i pravama $x = 0$, $x = 1$ i $y = 0$

(a) oko x -ose;

(b) oko y -ose.

Slika 6: Telo dobijeno rotacijom definisane figure oko (a) x -ose; (b) y -ose.

Rešenje: (a) Telo čiju zapreminu tražimo predstavljeno je na Slici 6(a) i njegovu zapreminu određujemo na sledeći način:

$$V = \pi \cdot \int_0^1 y(x)^2 dx = \pi \cdot \int_0^1 x^4 dx = \pi \cdot \frac{x^5}{5} \Big|_0^1 = \frac{\pi}{5} \cdot (1^5 - 0^5) = \frac{\pi}{5}.$$

(b) S obzirom da je posmatrano telo određeno rotacijom figure oko y -ose neophodno je prethodno odrediti inverznu funkciju funkcije $f(x) = x^2$, odnosno funkciju $g(y) = f^{-1}(x^2)$. Tako za $f(x) = x^2 : [0, 1] \rightarrow [0, 1]$, koristeći relaciju $y = x^2 \Leftrightarrow x = \sqrt{y}$, imamo da je odgovarajuća inverzna funkcija određena sa $g(y) = \sqrt{y} : [0, 1] \rightarrow [0, 1]$. Dalje, kao što se sa Slike 6(b) može uočiti, imamo da tražena zapremina predstavlja razliku zapremina tela koja nastaju rotacijom prave $x = 1$ i krive $g(y) = \sqrt{y}$, $y \in$

$[0, 1]$ oko y -ose. Tada imamo sledeće:

$$\begin{aligned}
 V &= V_1 - V_2 = \pi \cdot \int_0^1 1^2 dy - \pi \cdot \int_0^1 g(y)^2 dy \\
 &= \pi \cdot \int_0^1 dy - \pi \cdot \int_0^1 \sqrt{y}^2 dy = \pi \cdot \int_0^1 dy - \pi \cdot \int_0^1 y dy \\
 &= \pi \cdot \left(y \Big|_0^1 - \frac{y^2}{2} \Big|_0^1 \right) = \pi \cdot \left(1 - 0 - \frac{1}{2} \cdot (1^2 - 0^2) \right) \\
 &= \pi \cdot \left(1 - \frac{1}{2} \right) = \frac{\pi}{2}.
 \end{aligned}$$

2. Odrediti zapreminu elipsoida koje nastaje rotacijom elipse $\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} = 1$ oko x -ose.

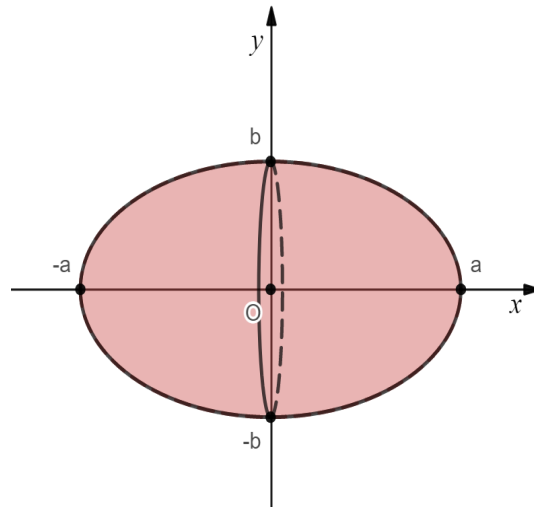
Rešenje: Da bismo odredili zapreminu posmatanog tela, odnosno elipsoida neophodno je prethodno jednačinu elipse predstaviti kao familju odgovarajućih krivih određenih na sledeći način:

$$\begin{aligned}
 \frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} = 1 &\Leftrightarrow \frac{y^2}{b^2} = 1 - \frac{x^2}{a^2} \\
 \Leftrightarrow y^2 &= b^2 \left(1 - \frac{x^2}{a^2} \right) \Leftrightarrow y = \pm b \sqrt{1 - \frac{x^2}{a^2}},
 \end{aligned}$$

gde grafici funkcija $y = b\sqrt{1 - \frac{x^2}{a^2}}$ i $y = -b\sqrt{1 - \frac{x^2}{a^2}}$ određuju gornju, pozitivnu (odnosno iznad x -ose) i donju, negativnu (ispod x -ose) granu odgovarajuće elipse. Posmatrani elipsoid je tada određen rotacijom oko x -ose figure ograničene gornjom granom elipse (to jest grafikom funkcije

$y = b\sqrt{1 - \frac{x^2}{a^2}}$, $-a \leq x \leq a$) i x -osom (Slika 2), odakle dalje imamo:

$$\begin{aligned}
 V &= \pi \cdot \int_{-a}^a y(x)^2 dx = \pi \cdot \int_{-a}^a b^2 \left(1 - \frac{x^2}{a^2}\right) dx \\
 &= b^2 \pi \cdot \left(\int_{-a}^a dx - \int_{-a}^a \frac{x^2}{a^2} dx \right) = b^2 \pi \cdot \left(\int_{-a}^a dx - \frac{1}{a^2} \cdot \int_{-a}^a x^2 dx \right) \\
 &= b^2 \pi \cdot \left(x \Big|_{-a}^a - \frac{1}{a^2} \cdot \frac{x^3}{3} \Big|_{-a}^a \right) = b^2 \pi \cdot \left[a - (-a) - \frac{1}{a^2} \cdot \left(\frac{a^3}{3} - \frac{(-a)^3}{3} \right) \right] \\
 &= b^2 \pi \cdot \left[a + a - \frac{1}{a^2} \cdot \left(\frac{a^3}{3} + \frac{a^3}{3} \right) \right] = b^2 \pi \cdot \left(2a - \frac{1}{a^2} \cdot \frac{2a^3}{3} \right) \\
 &= b^2 \pi \cdot \left(2a - \frac{2a}{3} \right) = b^2 \pi \cdot \frac{4a}{3} = \frac{4ab^2\pi}{3}.
 \end{aligned}$$

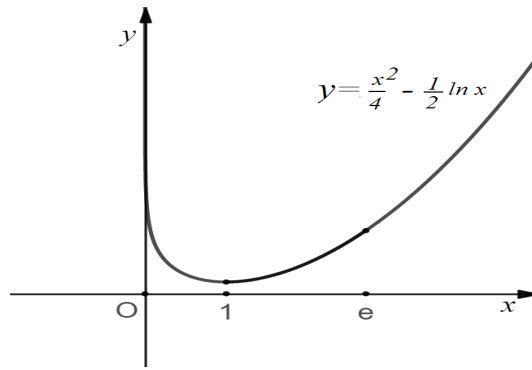

Slika 7: Telo (elipsoid) određeno rotacijom elipse oko x -ose.

0.2.2 Dužina luka krive

1. Izračunati dužinu luka krive $y = \frac{x^2}{4} - \frac{1}{2} \ln x$ za $1 \leq x \leq e$.

Rešenje: Kako je $y'(x) = \frac{x}{2} - \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{x} = \frac{x^2 - 1}{2x}$ tada traženu dužinu luka

Slika 8: Luk krive čiju dužinu određujemo u prvom zadatku.

krive računamo na sledeći način:

$$\begin{aligned}
 L &= \int_1^e \sqrt{1 + y'(x)^2} \, dx = \int_1^e \sqrt{1 + \left(\frac{x^2 - 1}{2x}\right)^2} \, dx \\
 &= \int_1^e \sqrt{\left(\frac{x^2 + 1}{2x}\right)^2} \, dx = \int_1^e \frac{x^2 + 1}{2x} \, dx \\
 &= \frac{1}{2} \cdot \left(\int_1^e x \, dx + \int_1^e \frac{1}{x} \, dx \right) = \frac{1}{2} \cdot \left(\frac{x^2}{2} \Big|_1^e + \ln x \Big|_1^e \right) \\
 &= \frac{1}{2} \cdot \left(\frac{e^2}{2} - \frac{1}{2} + \underbrace{\ln e}_1 - \underbrace{\ln 1}_0 \right) = \frac{1}{2} \cdot \left(\frac{e^2}{2} - \frac{1}{2} + 1 \right) \\
 &= \frac{1}{2} \cdot \left(\frac{e^2}{2} + \frac{1}{2} \right) = \frac{e^2}{4} + \frac{1}{4}.
 \end{aligned}$$

2. Izračunati dužinu prvog luka cikloide $x(t) = a(t - \sin t)$, $y(t) = a(1 - \cos t)$

(to jest za t od 0 do 2π).

Rešenje: Cikloidu možemo da vidimo na Slici 2). Kako je posmatrana cikloida zadata u parametarskom obliku, potrebno je prethodno izračunati ogovarajuće izvode njenih parametarskih funkcija $x(t)$ i $y(t)$:

$$\dot{x}(t) = (a(t - \sin t))' = a(1 - \cos t),$$

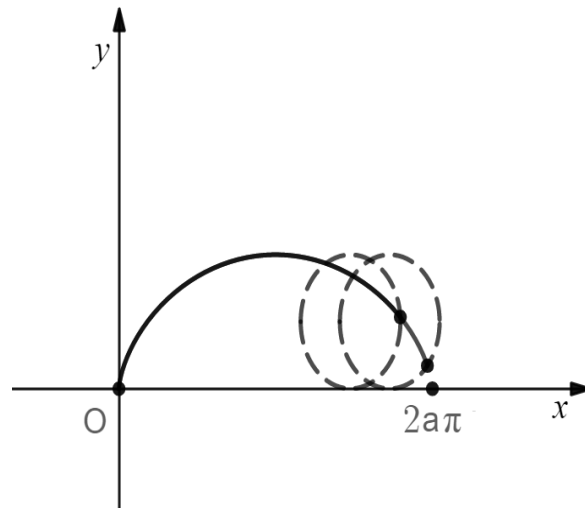
$$\dot{y}(t) = (a(1 - \cos t))' = a \sin t,$$

odnosno

$$\begin{aligned} \dot{x}(t)^2 + \dot{y}(t)^2 &= (a(1 - \cos t))^2 + (a \sin t)^2 \\ &= a^2 (1 - 2 \cos t + \cos^2 t) + a^2 \sin^2 t \\ &= a^2 \left(1 - 2 \cos t + \underbrace{\cos^2 t + \sin^2 t}_1 \right) \\ &= a^2 (2 - 2 \cos t) = 2a^2 (1 - \cos t) \\ &= 2a^2 \cdot 2 \sin^2 \frac{t}{2} = 4a^2 \sin^2 \frac{t}{2}, \end{aligned} \tag{1}$$

gde smo u (1) koristili relaciju $\sin^2 \frac{t}{2} = \frac{1 - \cos t}{2} \Leftrightarrow 1 - \cos t = 2 \sin^2 \frac{t}{2}$. Sada dužinu prvog luka cikloide računamo na sledeći način:

$$\begin{aligned} L &= \int_0^{2\pi} \sqrt{\dot{x}(t)^2 + \dot{y}(t)^2} dt = \int_0^{2\pi} \sqrt{4a^2 \sin^2 \frac{t}{2}} dt = \int_0^{2\pi} 2a \sin \frac{t}{2} dt \\ &\left[\begin{array}{ll} \text{smena : } u = \frac{t}{2} & \text{granice : } t = 0 \rightarrow u = 0 \\ & t = 2\pi \rightarrow u = \pi \\ du = \frac{1}{2} dt & \\ 2du = dt & \end{array} \right] \\ &= 2a \cdot 2 \cdot \int_0^{\pi} \sin u du = 4a \cdot (-\cos u) \Big|_0^{\pi} = -4a \cdot \cos u \Big|_0^{\pi} \\ &= -4a \cdot (\cos \pi - \cos 0) = -4a \cdot (-1 - 1) = -4a \cdot (-2) = 8a. \end{aligned}$$

Slika 9: (a) Položaj fiksirane tačke kružnice poluprečnika $a > 0$, u trenutku $t \in [0, 2\pi]$ tokom njenog kotrljanja, bez klizanja, duž pozitivnog dela x -ose.

Beleške

Beleške